

kitlelerinin bir inancıdır. Bizler hukuk kurallarına uyarken başkalarının emirlerine değil, kendi içimizden gelen bir hukuk duygusuna boyun eğmekteyiz (Hirş;177).

Gerek bireycilik görüşünü gerekse devleti her şeye gücü yeten bir otorite olarak kabul eden zihniyeti aynı zamanda reddeden Duguit'ye göre, devlet uyrukları için bir buyrultu değil, kamu hizmetlerinin bir hizmetlisidir. Devlet de kanunlara tabidir ve tüm bu ilkeler doğada varolan toplumsal dayanışma kanunundan çıkar.

Bu "toplumsal dayanışmanın korunması", "içimizden gelen hukuk duygusunun/inancının sürekliliği" kısaca hukuka; kanun koyuculara ve uygulayıcılarına duyulacak sonsuz güven ise hukukun adalet uygun işlemesine bağlıdır.

Bir Alman hukuk profesörü olan G. Jellineck ise hukuk kurallarına boyun eğmemizi çözümlenmesi olanaksız etik nedenlere /ilkelere bağlamaktadır.

Duguit'in de sözü ettiği toplumsal dayanışma olgusunu yaratan hukuk duygusu etiksel nedenlerden başka bir şey olmayıp insan haklarına dayalı bu ahlakın içini dolduran en önemli kavram da adalettir.

Bu nedenle insan haklarının; etik kuralların hukuk kurallarının öncülleri en genel anlamda da tam katılımlı ve hukukun üstünlüğünü baz alan bir demokrasinin temel taşları olmasıyla çıkarlar arasında dengelerin gözetilmesi de sağlanmış olacaktır. Adalet uygun

işletilen bir hukuk sistemi ilgili toplumda maskeli ya da iki yüzlü bireyahlakının oluşmasına izin vermez ve keyfi devletin karşı en etkili panzehirdir (böyle bir sistemi özellikle bizimki gibi ülkelerde oluşturmanın ön koşulu da yargının tamamen bağımsız bir yapıya; yargıç ve savcılarının tam güvenceye kavuşturulmasıdır).

Demokrasi dünyada hızlı bir yayılış içinde olup onunla yarışacak hala başka bir yönetim biçimi bulunmamakta; tek referans olarak yerini korumaktadır. Halka, toplumu yönetecek olanları belirleme olanağı sağlayan sıradan bir seçim oyunu ya da sadece bir tartışma platformu olmayıp, siyasette gerçek bir düşünce özgürlüğünün örgütlenişi ve bunun sonucunda da toplumun ve doğanın her olgusunu; her zerresini adilce bölüşme düzenidir. Demokrasinin evrensel bir değer olmasının nedeni işte tüm bu niteliklerine bağlı olarak toplumları ve dünyayı daha insanca kılma da yol açtığı umutlardır.

KAYNAKÇA

1- ARSLAN Zühtü, 2003, Devletin Hukuku,Hukuk Devleti ve Özgürlük Sarkacı (mak.) Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi,İst. Barosu yay.

2- Araştırma,Ekim 2003, Türkiye'de İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü, Liberal Düşünme Topluluğu yay.

3- HIRŞ Ernest, 1996, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri,Adalet matbaacılık yay. Ankara

4- Kuçuradi Ioanna,1994,Etik,Türkiye Felsefe Kurumu yay. Ankara

Adaletin Muadili Nedir?

Solmaz Zelyut Hünler*

Bildirim içeriği ismiyle müsemma, en azından umarım öyledir: 'adaletin muadili nedir?' diyerek diller arası bir maceraya atılacağım.

Lessing diyor ki, "eğer duru bir şekilde düşünebilirsek, dil herşeyi söyleyebilir" ve ben buna inanıyorum. Yani eğer yeterince saf, pür, berrak bir şekilde düşünebilirsek, dil herşeyi söyleme, anlatma kudretindedir. Yine Lessing, bir konu hakkında söz söylemenin exoterik ve esoterik tarzına dair ayırım yapmaktan bahsediyor ve bir keresinde bu ayırımı yapmayı beceremeyen arkadaşı Jacobi'ye serzenişle söyle sesleniyor: "Kelimeler, azizim Jacobi, kelimeler!" Bu sitem, hepimizin kulaklarını çınlatmalı diye düşünüyorum. Kelime sırrın hücrelidir.

İmdi kelimemiz 'adalet'. Felsefede adalet konusuna bakmazdan evvel kendi kullandığımız kelimeye hızla bir göz atalım.

'Adalet', Arapça bir kelime ve dişil bir kelime. (Bildğim kadarıyla cinsiyetçi dillerin hepsinde bu kelimenin muadili dişildir.) 'Adala' kelimesinin kökü olarak 'adl' veya 'idl' gösteriliyor sözlüklerde. İ. Z. Eyuboğlu 'adl' kökü hakkında "deveye yükletilen iki yük

arasında denge, eşitlik durumu" diye yazıyor. A. Tietze ise, " 'idl heybenin bir tarafı kökünden" diye yazıyor. S. Mutçalı 'idl' için, "tay, heybe, çanta" diyor; Zenker 'ydl' için "denk" diyor; F. Steingass 'idl' için, "bir yük hayvanının bir tarafta taşıdığı şey; bir atın iki yükü eşitlemesi" diyor.

Bunların bize anlattığı bir şey var mı? Pek yok. Ama hiç yok değil. Güvenilir mi? O da net değil. Peki nasıl netleştirir veya nasıl emin oluruz? Ya da başka türlü sorarsak, kelimeler bize konuşur, anlatır hale nasıl gelirler? Bunun yanıtı belli, elbette kullandıkları bağlamlar içerisinde olur, bu.

O halde, etimoloji tek başına pek bir şey değildir ve bir kelimenin kök anlamını bilmek yetmez; onun kullanımındaki anlamına da bakmak gerekir. Bu da bizi evvelce o kelimenin nasıl cümleler içerisinde ne anlamda kullanıldığına bakmaya, yani o kelimenin tarihine bakmaya sevkeder.

Felsefede 'adalet' konusu, Atina polisinden modern zamanlara dek, adaletin ahlak ve din içerisindeki anlamlarının belirlenmesi ve oluşturulması yoluyla işlenmiştir. Bu işleme neticesinde, adalet terimi, kavramlaşır. Demek

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Felsefe Bölümü

ki bir terim olarak adaletin bir felsefe-öncesi vardır ve adaletin felsefî tarihi, tam da bu 'öncesi'nin soruşturulmaya başlanması amı ile başlar. Ve 'adalet' denilegelenden bir şeylerin felsefe-öncesinde kaldığı tesbit edildiğinde, yani 'adalet' denilende felsefî soruşturmada kaçan bir yan tesbit edildiğinde, söz konusu tarih yeniden gözden geçirilir ve tekrar yazılır.

Geçtiğimiz yüzyılda, felsefede, adaletin tarihini yazmaktan ziyade teorisini yazma eğilimi hakim olmuştur. Fakat bu teorilerin her biri, tarihe bakmayı unuttukları ölçüde kendinden menkul teoriler olarak yarışmayı başabaş sürdürür görünmekte ve birbirlerini eleme, çürütme kudretinden mahrum görünmektedirler. Bu, politika felsefesinin olduğu kadar felsefenin ve aynı zamanda düşünmenin krizi demektir.

Adalet kavramının hukukî boyutunun öne çıkarıldığı bu teoriler arasından hangisinin uygun olduğunu söylemek, neredeyse kişisel bir tercih meselesi haline gelmiştir. Bu halegeliste, sekularizasyon sürecinin epey katkısı vardır. Bu süreç içerisinde, adaletin dinî/ilahî ve ahlakî boyutu peçelenerek şahsiyat alanına itildikçe, adalet meselesi salt hukuk ve giderek pozitif hukuk ile sabitlenmeye başlamıştır.

Felsefe tarihi, bizim aldığımız terbiye uyarınca, grek felsefesinin tarihi ile başlar ve şimdilik buna bir alternatif oluşturma kuvvemiz gözden uzak olduğuna göre, grekler ile başlatılan tarihten başlayarak adaletin muadillerine bakalım. Hatta süremiz kısıtlı olduğuna göre, sadece bir göz atalım.

Grekçede adalet karşılığını verdiği-miz kelime, dikaiosune. Bu kelimenin geldiği yer ise, dike. O halde, dikaiosune'nin felsefe-öncesi dike'dir diyebiliriz. Dike, destanlar, masallar, meseller ve temsillerdeki 'adalet'. Dike, grek muthologiasında Hora'lar denen ve 'zaman tanrıçaları' diye karşılanagelen üç tanrıçadan biri. O, adalet tanrıçası. Diğer kız kardeşlerinin adı ise, Eirene ve Eunomia. Eirene'ye barış tanrıçası, Eunomia'ya ise iyi düzen veya yasallık tanrıçası deniyor. Babaları Zeus olan bu üç kız kardeşin annesinin adı Themis ve o da, adalet tanrıçası olarak karşılanıyor. Themis'in annesi Gaia, babası ise Ouranos. Gaia için ana tanrıça veya toprak ana veya yer tanrıçası deniyor; Ouranos için ise gök tanrı deniyor. Bu durumda, Dike'nin aneannesini yer, dedesi ise gök. Kısaca, bu soykütüğe göre, adalet tanrıçası Dike, yer ile gökün torunu.

Tam bu noktada hemen belirtmem gereken iki husus için bir parantez açmak zorundayım. Birincisi şu: Tanrıçalar ve tanrıların adlarına verdiğimiz karşılıklar, bize onları anlatmaktan çok bize yine kendimizi anlatan karşılıklardır. Yani, çevirisi belki de mümkün olmayanı çevirme teşebbüsüdürler. Ve bu yüzden de tüm bunlar 'ad'a, isime ihanet eden adlandırmalardır. Bu meseleye çok girmeyeceğim ve meseleye ihanet edip hemen geçiyorum, ikinci hususa. Evet ikinci husus şu: Grek dinî görüşü ile tek tanrılı denen üç yaygın dinin, yahudilik, hristiyanlık ve islam dinlerinin farklılığına dair pek çok şey pek uzun uzadıya söylenmiştir, ama bir şey vardır ki o, nisbeten çok az dile ge-

tirilir ve ihmal edilir. Grekler, söz konusu üç dinden farklı olarak, önce Tanrı'nın varoluşunu koyup daha sonra da örneğin 'Tanrı adildir, adalettir' veya 'Tanrı aşktır' demezler. Yani İlahî olanın varoluşunu öne koyup sonradan da Onun yüklemelerini saymaya geçmezler. Tam tersine grekler, örneğin "adalet, tanrıçadır" veya "aşk, tanrıdır" derler. Böylece, anakronik ve çarpık bir deyişle söylersek, onlarda İlahî olan, özne değildir; yüklemidir. O halde, Dike'nin adalet tanrıçası olması böyle anlaşılmalıdır: 'Tanrıça, dike'dir' değil, 'Dike, tanrıçadır' diye.

Peki Dike, nedir de bir tanrıça sayılır?

Dike'nin etimolojisi hayli muğlak, ama iddiaya göre Dike, 'yol', 'patika' gibi bir kök anlama sahip. Böyle olunca Dike kelimesinin negatifi olan A-dikia, yol-suz olmaklığı, yoldan çıkmışlığı bildiriyor olsa gerek; ama Adikia, hep 'adaletsizlik' diye çevirilegelmiş; yani Dike adalet (justice) olunca Adikia adaletsizlik (injustice) olur, denmiş. Bu noktada, bağlam, bize çok şey söyleyecektir. O halde, kelimemizin, anlatı metinlerinde nasıl bir kullanım anlamı olduğuna bir iki örnek verelim. (Örneklere beni Guthrie yolladı.)

Homeros'un Odüsseia'sında örneğin, Penelopeia, Odüsseus'un ne kadar iyi bir efendi olduğunu hizmetindekiler, kölelere hatırlatırken, onun "efendilerin dikesi olduğu üzere" kimine sevgi kimine nefret gösteren bir efendi olduğunu söyler. Burada dike'nin kullanımı, öyle görünür ki, alışkanlık, görenek, adet gibi bir anlama sahiptir. Çün-

kü Penelopeia, kocasını, Basileusların izlemeye alışkın oldukları yolu izlediği için daha üstün görür gibidir (bkz. IV, 689 veya 691, bu noktada söylenebilecek başka şeyler de var, ama onlar başka şeyler olduğu için geçiyorum; yine de şu hatırlatılabilir ki, dike, ahla-ken 'doğru yol', biricik doğru yol değildir).

Aynı metinden bir diğer örnekte ise, domuz çobanı Eumaios, efendisine kurduğu sofranın zengin olmayışından dolayı mazeretini bildirirken "benim gibisinin dikesi budur" der; yani kendisi gibi birinin olağan halinin, alışılmış halinin, normal halinin bu olduğunu söyler. (bkz. XIV, 58)

Bu örneklerden görüldüğü kadarıyla, adalet denen dike, olağan olana, adet olana, normal olana gönderir. Başka deyişle, göre durulana, gele durana, göreneğe, geleneğe gönderir ve belki aslında töreye gönderir.

İşte buna, yani adete uyana, yani tanzim edilmiş olana, 'yol'a sadık kalana, grekler, dike köklü bir kelime ile seslenirler; dikaios derler ve bizler onu, genellikle adil veya adaletli diye çeviririz.

M.Ö. 5.yy öncesine ait hiçbir metinde dikaios'dan türetme olan dikaiosune terimine rastlanmamış.

O halde, orijinini dike'de bulan ve bizlerin Platon'un metinlerinde sıkça geçtiğini gördüğümüz ve adalet diye karşıladığımız (Devlet hariç, çünkü orada 'doğruluk' deniyor) dikaiosune'nin evveli çok kabaca böyle.

Öte yandan, Hugh Lloyd-Johns'a göre, dike, esasen "evrenin düzeni" anlamına gelir. Bizim lisanımızla 'nizam ül alem'e karşılık gelir. 'Bu nedir?' diye sormayın, mümkün olduğunca yüzeyde durarak ilerleyebilirim, hatta durarak değil zıplayarak.

Kısaca toparlarsam, öyle görünüyor ki, 'dike, dikaiosune olmazdan evvel' deyişi ile 'nizam-ül alem, nizam-ül mülk olmazdan evvel' deyişi aynı şeyi der. Peki, dike, dikaiosune olur. Sonra ne olur?

Sıra dikaiosune'de. Platon ve Aristoteles'de o, bir erdem adıdır; yani onlar için adalet, bir karakter fazileti, meziyetidir; ethosa dair, mizaca dair üstünlüklerden biridir. O, gerek mülk gerekse malik için bir fazilettir. Dikaios olmak, adalet erdemine sahip olmak, ancak ilgili diğer erdemlere de aynı zamanda sahip olmak ile mümkündür.

Evet böylece felsefe tarihinde, biraz daha sonra verilen ad ile dört kardinal erdemden biri olarak adalet veya dikaiosune, sophia, yani bilgelik; sophrosune yani itidal; andreia yani cesaret erdemleri ile birleşik, yapışık bir erdem adıdır.

Peki dikaiosune nasıl bir erdem, yani nasıl bir istidadın, karakter eğiliminin adıdır? Kısaca, her birine kendisine ait olanı vermek, münasibini vermek, layıkını vermek, müstehakkını vermek; payı, alacak olduğu, işlevi, rolü ne ise onu vermek, kısmeti ne ise ona göre taksim edip vermek alışkanlığının adıdır, o. Bu durumda adil, dikaios yönetim, aynı zamanda tüm müttefik erdemlere sahip olarak, örneğin

Aristoteles'e göre, eşit olana eşit, eşit olmayana eşit olmayı veren yönetimdir. Polis'in nizamına, tanzimine, adilliğine birincil önem atfeden Aristoteles'in yurttaş olmak bakımından dikaios kişiden beklenecek olana, beklenmesi olağan olana dair felsefi açıklaması, böyle birinin nomoi'ye, nomoslara, yani yasalara, kanunlara, normlara sadakat göstermesidir. Bu sadakata gösteren, zaten kendileri de katon orton logon koyulmuş, yani 'aklı selime göre' koyulmuş olan kanunlara, yine akı selime göre sadık kalan, phronimos kişidir; yani Aristoteles için tüm erdemlerin olmazsa olmazı olan phronesis erdemine, basirete sahip kişidir.

Buraya dek, adaletten bahsederken nomos'un adı geçmemişti. O nereden geldi? Sıçramak zorundayım. Bu noktada bir başka soruyu dile getirmem, düşünme yolumuzu açacak. Soru şu: nasıl oldu da kosmik düzene uyma veya sadakat, dikaios olmak iken; politik düzene sadakat, dikaios olmak haline geldi? Başka deyişle, dike'den dikaiosune'ye geçilirken, nizam-ül alemden nizam-ül mülke geçilirken, nizama sadık olmak, kanuna, yasaya sadık olmak haline nasıl geldi? Bu soru bir ek yeri, bir tutturma yeri gibi görünüyor ve tekrar ederek soruyorum: nizama sadık olmak, kanuna sadık olmak haline nasıl geldi?

Emir ile geldi. Evet, böyle. O, On Emir ile geldi.

İbraniler, adaletten, yani adillikten, adil olma halinden On Emir'e sadık olmayı anladılar ve bunu öğrettiler. Emir veya buyruk, insanlık için nisbeten kı-

sa bir sürede evrilip kanun veya yasa terimini teori ve pratiğimize soktu. Eski Ahit ile, emre sadık olmanın kendisi adalet diye, adil olma diye anlaşılmaya başlanmıştı. Bunu teyid eden ve dışa vuran şeyin belki de ta kendisi, İbraniçe Kitabı Mukaddes'te adalet veya adil ve adillik diye karşılanan kelimedir. Bu kelime, tsedek kelimesidir. Kelimenin nisbeten farklı transkripsiyonları olmak ile birlikte ibraniçe tsad/tzade, daleth ve kaf harfleri ve kökünden geldiği görülmektedir. Böylece kelimenin tüm transkripsiyonları ve özellikle tsadakah şeklinde olanı, arapça sad, dal ve kaf ile yazılan sıdk, sadık, sadak, sadakat, sadaka kelimeleri ile aynı köke sahiptir. O halde ibraniler, yahudiler için adaletin muadili 'sadakat'tır, 'sıdk'tır.

Sıdk, hem cismanî hem de sonradan gayrı cismanî anlamda 'doğru' ve 'doğruluk' demektir. Örnek kullanım, "düz veya doğru yol" diye verilir, büyük otorite Gesenius'un Hebrew-Chaldee Lexicon'unda. İbraniçe Kitabı Mukaddes'in grekçe çevirisinde, söz konusu kelime dikaiosune ve dikaios diye karşılanmıştır, büyük ölçüde. Eski ve Yeni Ahitlerin grekçelerinde en çok geçen kelimelerdendir, dikaios ve dikaiosune. Ama Dike hiç geçmez. Homerik metinlerde ise dikaiosune hiç geçmez. Ama hepsinde, M.Ö. 5.yy evvelinde de sonrasında da dikaios ve adikia kelimeleri vardır. (Dikaiosune, sonuna gelen -sune ile, söylendiğine göre, soyutluk niteliği kazanır; çünkü -sune soneki kelimelere bir soyutlama getirir. Bu durumda, adalet veya adillik, adil'den farklı olarak kavramsallaştırılmış, so-

yutlaştırılmış dike'dir, felsefi dike'dir denebilir, belki.)

Kanuna, yasaya uyma, sadık olma anlamındaki adalet anlayışının en belirgin izini latince kelimelerden yakalayabiliriz. Latince adalet, iustitia'dır. Bu kelimenin fiili iubeo; emretmek, buyurmak, söylemek demek. Latince yasa, kanun ise lex; bu adın fiili lego ise, dermek, derlemek, söylemek, okumak, memur etmek anlamlarına geliyor. Demek ki, hak diye çevrilen ius 'amir' ile; yasa diye çevrilen lex de 'memur' ile ilgili. İustitia olarak adalet, emir ve memur ilişkisini merkeze koymuş. Öte yandan, latinler sadakatı, fidelitas ile karşılama çabışmışlar, kutsal metinlerde. Bu metinler ve hristiyanlık bağlamında fidelitas'ın kullanım anlamı 'iman'dır. Yasaya, Tanrı'nın yasasına iman; Tanrı'nın emrine sadakat demektir. Kanuna sadık olma olarak adaletin evvelinde, bu vardır.

Biraz daha yakın bir zamana sıçırıyoruz.

Sekularizasyon süreci içerisinde, Civitas Dei'den, Deus'suz civitasa geçilirken, civitasın, yani mülkün yasasına sadakat, adaletin, tek başına adaletin ta kendisi olarak anlatılmaya başlanır. Hatta Locke'da özel mülkiyet hakkının doğal hakların en dokunulmazı, kutsal ilan edilmesi ile günümüz insan hakları söyleminin yolu açılır. Bu yolda adalet, evvelce 'vermek' fiiline bağlanırken artık 'almak' fiiline bağlanmaya başlanır.

Son olarak bu 'vermek' ve 'almak' fiili ile adalet anlayışımız arasındaki

ilişki üzerine birkaç cümle söylemek istiyorum.

Dike olarak adalet, madem ki kosmik düzen ve kısaca düzen anlamındadır; bu düzeni adikiaya, kaotik olana, düzensizliğe verilen karşılık olarak okumak mümkündür –hatta mümkün olmanın ötesinde, Heidegger tarafından Anaximandros fragmanı üzerinden böyle bir okuma, muhteşem bir okuma yapılmıştır. Dike (fug) olarak adalette ‘vermek’, karşılık verme hali olarak; kendisinden önce gelen adikia’ya (unfug) karşılık verme olarak, böyle.

Dikaiosune olarak adalet, zaten belirttiğimiz gibi, Platon ve Aristoteles tarafından ‘vermek’ ile bağlantısını sürdürür; payını verme, borcunu verme, layıkını verme ve saire.

Tsedek veya tsadakah olarak adalet de almaktan çok vermeyi öne çıkarır. En kestirme gösterge, tsadakah’ın sadakata olduğu kadar yahudiler için bir tür farz olan ve zaman içerisinde kurumlaşan ‘sadaka’ya, bağışa, yardıma, yani sadaka vermeye sınıksız bağlı olmasıdır. (İslamda zekat formunda görülür.)

Hristiyanlıkta ise, adalet, Tanrının merhametine ve inayetine öylesine yapışıktır ki Adil Tanrı’nın ihsanı, lutfu olarak vermek, taklid edilmesi buyurlan bir fiildir, hatta düşmana karşı bile...

Müslüman ağırlıklı bir toplum olarak bizim kullanım dilimizde, belki hiçbir dilde olmadığı kadar, adalet, ‘itidal’ ile sınıksız yapışıktır ve ‘nizam’, ‘vasat’, ‘sıdk’, ‘savab’ ile bağlantılıdır, ama en çok da ‘hak’ ile bağlantılıdır. ‘Hak’ kelimesi, hem Tanrı’nın kendisini, hem hakkikati, hem de yasal prosedural hakkı beraberinde varlığa getirir. Buradan hareketle, diyebiliriz ki islam söz konusu olduğunda adalet, ‘hakkaniyet olarak adalet’ şeklinde dile gelir.

Gelir gelmesine de bu deyiş, arapçadır, türkçe değil.

‘Türkçe adalet nedir?’ sorusu yanıtlanmayı bekliyor. ‘Türkçe adaletin muadili nedir?’ sorusunun kendisi bile türkçe değil. Ama ne yapalım, başımızı taşlara mı vuralım? Gerekiyorsa, vuralım. Türkçe adaletten felsefe-öncesinde bir şeyler kaldı ise, vuralım. Taşa baş vuralım! Ben, ‘kön’, ‘könmek’, ‘köni’ ve ‘könilik’in peşine düştüm: haberiniz olsun! Arz ederim.

Adaletin Felsefi Temelleri

Şahabettin Yalçın*

Giriş

Bir çok filozofun ahlakın temeli saydığı ve dolayısıyla önemli bir erdem olarak kabul ettiği adaletin kaynağı hususunda felsefe tarihinde daha çok iki temel görüş ön plana çıkmıştır. Bunlardan birisi, adaletin dayanağının insan aklı olduğunu iddia ederken diğeri, adaletin insanda varolan bir duygudan kaynaklandığını öne sürer. Birbirine zıt gibi görünen bu iki görüşten birincisinin en önemli temsilcisi hiç kuşkusuz büyük Alman filozofu Immanuel Kant iken ikincisinin en kuvvetli savunucularından biri İskoç filozofu David Hume’dur. Kant, adaletin ve diğer erdemlerin kaynağının saf akıl olduğunu ve dolayısıyla psikolojik duygulanımlardan bağımsız olduğunu savunurken Hume, insan aklının neyin iyi ve neyin kötü olduğunu belirlemekten aciz olduğunu ve bu nedenle aklın, ahlaki alanda duyguların belirlediği hedeflerde bir araç olmaktan öteye geçemeyeceğini iddia ederek adaletin sonradan kazanılmış bir karakter özelliği olarak duyguya dayandığını öne sürmüştür.

Bu makalede bu iki görüşün aslında birbirinin zıttı olamayacağını Aristoteles’in erdem ahlakı örneğinden hareketle göstermeye çalışacağız. Yani

adaletin ne salt akli bir ilke olduğunu ne de sadece duygusal bir şey olduğunu, tam tersine bu ikisinin ortak bir ürünü olduğunu erdem ahlakı çerçevesinde açıklamaya çalışacağız. Önce adaleti duygusal temelde izah etmeye çalışanlar ile başlayacağız, sonra da adaleti akla dayandıranları ele alacağız. Sonuç kısmında ise bu iki anlayışın ortak bir ürünü olarak gördüğümüz Aristoteles’in erdem ahlakı çerçevesinde bir neticeye varmaya çalışacağız.

Adaletin Temeli Olarak Duygu

Genel olarak tüm ahlakı ve özel olarak da adaleti, insanlardaki belirli bir duyguya dayandıran sentimentalistler, aklın iyiyi ve kötüyü belirlemekten aciz olduğunu iddia ederek eylemlerimizi yönlendiren motiflerin esas itibarıyla duygusal olduğunu öne sürerler. Bu görüşü savunanlar arasında Hutcheson, Hume, Shaftesbury ve Adam Smith sayılabilir. Ahlakın temeli olarak duyguyu alanlar arasında bir takım farklılıklar olsa da hepsi de akla ve duyguya verdikleri roller konusunda az çok ortak bir görüşü seslendirirler. Bazı sentimentalistler, adaletin doğal bir duyguya dayandığını iddia ederken bazıları böyle bir duygunun sonradan kazanıldığını öne sürerler. Hutcheson bi-

* Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Felsefe Bölümü.